

K problematice organizační výstavby Československé strany národně socialistické na Slovensku v letech první Československé republiky

Pavel Marek

1. Úvod

Reformistický proud národních socialistů patřil až do roku 1989 k páteřním prvkům českého/československého stranicko-politického systému.¹ Jeho politická organizace se formovala od devadesátých let 19. století a v letech první Československé republiky (1918–1938) pod názvy Česká/Československá strana socialistická/Československá strana národně socialistická (od roku 1926, dále zkracujeme ČSNS) byla pravidelnou součástí vládních koalic a měla silné parlamentní zastoupení. S touto skutečností koresponduje historiografické zpracování jejich aktivit a podílu na řešení politických, ekonomických, sociálních a kulturních problémů výstavby státu. Výjimku v tomto kontextu představuje historie strany na Slovensku v letech 1918–1938, v období, kdy se vůdcové strany rozhodli rozšířit působnost organizace na celé území nově vzniklého státu. Proto je předkládaná studie sondou do činnosti strany na Slovensku a usiluje o zmenšení historiografického dluhu. S ohledem na limitované možnosti rozsahu se článek věnuje vybrané problematice organizační výstavby strany. Jeho cílem je poukázat na některé těžkosti a limity vnitřního vývoje strany, které přispěly k faktu, že její postavení bylo v rámci systému politických stran meziválečného období na Slovensku okrajové.

¹ Srov. např. MALÍŘ, Jiří: *Systém politických stran v českých zemích do roku 1918*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, 1. Období 1861–1938. Brno, Doplněk, s. 17–57; CABADA, Ladislav: *Politický systém první Československé republiky*. In: VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha, Portál 2003, s. 15–45; KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945–1948*, 1. Praha, SPN 1991, s. 28–48; KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Organizace. Program. Politika*. Brno, Doplněk 2002, 262 s.; KOCIAN, Jiří: *Politický systém v letech 1948–1989*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, 2. Období 1938–2004. Brno, Doplněk 2005, s. 1225–1241.

Pokud jde o zpracování tématu, vedle dílčích zmínek² máme k dispozici pouze několik málo krátkých historických studií, které jsou sice kvalitní, avšak ve svých poznatcích z části nepřesné a politiku strany na tomto teritoriu podávají pouze v nejzákladnějších rysech.³ Důvody nezájmu české a slovenské historiografie o téma dějin ČSNS na Slovensku jsou dva. Nedostatek, velký rozptýl a malá výpovědní hodnota archivních pramenů. Archiv ČSNS je sice v kontextu dochovanosti písemností k aktivitám politických stran v česko-slovenském prostoru výjimečný, neboť historikům nabízí ke studiu velké množství dokumentů, avšak stav jeho zpracovanosti i po přechodu do státní archivní péče není prozatím vyhovující, a to málo materiálů týkajících se Slovenska je v něm takřka doslova „ztraceno“. Kromě toho vedení zemské organizace strany na Slovensku mělo v podmínkách značné centralizace řízení malé pravomoci, proto uložené písemnosti pocházející z jejich činnosti umožňují rekonstruovat víceméně jen administrativní chod strany, zatímco k vyjasnění zásadních problémů a otázek přispívají málo. Druhým důvodem „historiografického vakuu“ je marginální postavení a význam aktivit strany na Slovensku.

Náš příspěvek se opírá především o využití archiválií z fondů k dějinám strany uložených v Národním archivu v Praze a ve Slovenském národním archivu v Bratislavě. Další poznatky jsme čerpali z dosud pro téma zcela nevyužitých stenografických protokolů ze zasedání Poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR. Důležitým zdrojem informací pro nás byly tištěné prameny v podobě dobových stranických tisků a brožur, byť jejich množství s ohledem na tehdejší finanční kondici strany není velké. Stejně tak jsme se opřeli o poznatky získané excerpcí všeho stranického periodického tisku vydávaného

---

² Srov. např. HARNA, Josef: *Českoslovenští národní socialisté po první světové válce. Politická strana, členové, stoupenci*, Sborník k dějinám 19. a 20. století, sv. 6, 1979, s. 365–367.

³ KÁZMEROVÁ, Ľubica: *Československá strana národnosocialistická a Slovensko*. In: BYSTRIC-KÝ, Valerián (ed.): *Slovensko v politickom systéme Československa. (Materiály z vedeckého sympózia)*. Časná 11.–13. novembra 1991, Bratislava, SNR 1991, s. 129–132; Táž: *Československá strana národno-socialistická*. In: LIPTÁK, Ľubomír (ed.): *In: Politické strany na Slovensku. 1860–1989*, Bratislava, Archa 1992, s. 146–150; Táž: *Integračné pôsobenie národných socialistov na Slovensku r. 1919–1929*. In: VODIČKA, Stanislav – GONĚC, Vladimír (eds.): *Češi a Slováci ve střední Evropě. Sborník Vojenské akademie v Brně věnovaný mezinárodní konferenci Češi a Slováci ve střední Evropě ve 20. století. Řada C, mimořádné číslo*, Brno, Vojenská akademie 1993, s. 143–147; Táž: *Igor Hrušovský – zastánca čechoslovakismu*. *Historická revue*, 6, 1995, č. 4, s. 26; Táž: *Pôsobenie Československej strany národno-socialistickej na Slovensku v r. 1918–1938 (s dôrazom na štátnu správu)*. In: HARNA, Josef – VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil (eds.), *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5.–8. října 1998, Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky, sv. 1. Praha, HŮ AV ČR 1999, s. 184–186; Táž: *Igor Hrušovský. Osobnosť národných socialistov*. In: MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol.: *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava, Veda 2003, s. 219–222.

na Slovensku: Hor'sa! (1920), Národný socialista (1933–1935), Pohronský hlásnik (1926–1939), Slovenské slovo (1921–1929), Slovenský robotník (1919), Slovenský socialista (1920) a Stráž východu (1927–1929). Výběrově jsme nahlédli také do pražského Českého slova.

2. Budování stranických organizací

Zatímco v českých zemích politická strana národních socialistů, jak jsme už řekli, byla produktem politické diferenciaci společnosti akcelerující v devadesátých letech 19. století, na území Slovenska svou činnost začala rozvíjet až po konstituování Československé republiky, kdy měli čeští národní socialisté ambice stranu rozšířit do všech teritoriálních součástí nového státu, tedy i na Slovensko a Podkarpatskou Rus. Za její zakladatele na Slovensku můžeme označit členy strany z řad zaměstnanců a úředníků, kteří se v ní angažovali většinou už před válkou a po jejím skončení přišli na Slovensko budovat zemi jako integrální součást ČSR. Slováci jim při zakládání strany zdárně sekundovali. Jednalo se o oddané stoupence myšlenky bratrského soužití obou národů a československé národní a státní jednoty (čechoslovakismu).⁴ Strana, v níž měli zpočátku z hlediska početnosti členské základny a jejího řízení převahu Češi,⁵ se vstupem Slováků (a také odchodem Čechů vracejících se zpět do českých zemí)⁶ během času pomalu měnila v československou. Tento charakter si udržela až do konce první republiky. Od přelomu dvacátých a třicátých let ji straniční funkcionáři na úrovni slovenského zemského výboru strany označovali za „slovenskou“,⁷ což lze akceptovat s výhradou. Ve druhé polovině 30. let slovenský zemský výkonný výbor řídil chod strany na Slovensku relativně samostatně, byť vazby na Prahu zůstaly pevné zejména díky finančním tokům směřujícím z Prahy na východ země.

⁴ KRAJČOVIČOVÁ, Natália: *Jeden či dva národy? Dilema slovenskej politiky po vzniku ČSR*. In: Česko-slovenská historická ročenka 1999. Brno, Masarykova univerzita 1999 s. 97–110; Táž: *Politické strany a ich postoj k otázke jednoty českého a slovenského národa v prvom decéniu po vzniku ČSR s dôrazom na postoj JUDr. Ivana Déreera*. In: Dr. Ivan Dérer politik, právnik a publicista. Bratislava, Ústav politických vied SAV – Veda 2010 s. 315–330.

⁵ KLÁTIL, František: *Republika nad stranami. O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897–1948)*. Praha, Melantrich 1992, s. 217.

⁶ Před rokem 1918 žilo na Slovensku 7 468 Čechů a jejich počet rostl: 1921 – 71 733, 1930 – 120 926. V r. 1938 je uváděn počet 93 143. Srov. BOHÁČ, Antonín: *Češi na Slovensku*. Statistický obzor 16, 1935, seš. 4–5, s. 183–190; BYSTRICKÝ, Valerián: *Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*. Historický časopis 45, 1997, č. 4, s. 596.

⁷ *Před zemským sjazdom*. Slovenské slovo, 9, 1929, č. 19, 10. 5., s. 1.

První politická seskupení národních socialistů na Slovensku vznikala od jarních měsíců roku 1919⁸ v těch lokalitách, kde žila větší česká komunita (Trenčín,⁹ Bratislava, Košice, Žilina,¹⁰ Vrútky, Nové Zámky, Šurany) a v místech, v nichž panovaly klidnější poměry rozbourané koncem války a řešením státoprávních otázek, resp. připojením Slovenska k Československé republice za použití vojenské síly.¹¹ Pro toto zakladatelské období (ale nejen pro ně, zmíněný rys je charakteristický pro práci strany v celém období její existence na Slovensku) byla příznačná úzká kooperace mezi stranickými politickými organizacemi a odborovým hnutím v gesci národních socialistů. Významnou roli při etablování strany na Slovensku sehrály v tomto smyslu odborové ústředny Jednota zaměstnanců železnic¹² a Jednota státních zaměstnanců.¹³ Původně ústředí strany vzniklo v Trenčíně, odkud se však už v květnu 1919 přesunulo do Bratislavy. Zde také 29. srpna 1919 proběhla první zemská konference strany za účasti 23 delegátů.¹⁴ Její účastníci zvolili první slovenský zemský výkonný výbor strany v čele s Čechem MUDr. Albertem Dutkou (1868–1924).¹⁵ Až do roku 1925 byla početně nejsilnější a v aktivitách nejčilejší župa s ústředím v Košicích, navázaná na odborové organizace železničářů a malozemědělců,

---

⁸ Tamtéž; *Zasadnutie zemskej konferencie*. Slovenské slovo, 9, 1929, č. 21–22, 24. 5., s. 3–4.

⁹ NOVOTNÝ, Jozef: *Desať rokov na Slovensku*. In: Pamätník 10-ročnej práce Československej strany národno socialistickej na Slovensku. 1919–1929. Bratislava, SZV 1929, s. 37–44; HARNA, J.: *Českoslovenští národní socialisté*, s. 365. Srov. *Schôdzka zakladateľov strany zo Slovenska*. Národný socialista, 1, 1933, č. 6, 9. 6., s. 2.

¹⁰ SEDLÁČKOVÁ, Michala – ZELINOVÁ, Hana: *Podiel českého obyvateľstva na živote regiónu Horné Povážie s dôrazom na mesto Žilina v rokoch 1918–1938*. In: Zborník Slovenského národného múzea v Martine, 109, 2015, Etnografia 56, s. 9–62; SEDLÁČKOVÁ, Michala: *Češi v Žiline*. V letech 1918–1938. Brno 2007. 88 s. Rkp. diplomové práce na HÚ FF MU.

¹¹ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava, Academic Electronic Press a Ústav T. G. Masaryka v Praze 1997, s. 63–73.

¹² MERES, Ferdinand: *Železničari na Slovensku, verná stráž strany*. In: Pamätník 10-ročnej práce, s. 66–67; *Pred zemským sjazdom*. Slovenské slovo, 9, 1929, č. 19, 10. 5., s. 1.

¹³ SMRŽ, Josef: *K našim slavnostem*. Stráž východu 1, 1927, č. 3, 8. 9., s. 1–2; KRAJČOVIČOVÁ, Natália: *Českí zamestnanci v štátnych službách na Slovensku v prvých rokoch po vzniku Československa*. In: *Osudy demokracie ve střední Evropě*, 1. Sborník mezinárodní vědecké konference, Praha 5.–8. října 1998 Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky. Praha Historický ústav 1999 s. 179–183.

¹⁴ HARNA, J.: *Českoslovenští národní socialisté*, c. d., s. 366; KÁZMEROVÁ, L.: *Československá strana národnosocialistická a Slovensko*, c. d., s. 129.

¹⁵ Srov. *Za bratrom Dr. Dutkom*. Slovenské slovo 4, 1924, č. 48, 31. 12., s. 3; MUDr. Albert Dutka zemřel. Národní listy, 64, 1924, č. 30. 24. 11., s. 2; KUČERA, Martin: *Reakce na hilsneriádu v táboře českých radikálů*. In: *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899–1999*. Sborník přednášek z konference na UK v Praze. Praha, Židovské muzeum 2000, s. 79–80.

a teprve po tomto datu se hlavní aktivity strany soustředily v hlavním městě Slovenska a v jeho okolí.¹⁶

Organizační útvary československých národních socialistů na Slovensku netvořily samostatný celek, ale byly organickou součástí celostátních struktur strany. Měly pouze určitou autonomii. Proto také strana na Slovensku neměla vlastní organizační řád. Její elity akceptovaly v podstatě klasický pětistupňový organizační model strany.¹⁷ Na jeho nejvyšším stupni stál celostranický sjezd, zastupitelstvo strany a pražský ústřední výkonný výbor. Do těchto orgánů vysílaly slovenské organizace své delegáty a zástupce.

Na nejnižším stupni uspořádání na Slovensku vznikaly ve městech a na vesnicích tzv. politické organizace. Byly řízeny volenými výkonnými výbory obnovovanými na výročních schůzích. V čele stáli místní důvěrníci. V některých lokalitách na venkově roli těchto základních organizací strany suplovaly organizace malozemědělců. V místech, kde nebyl dostatečný počet zájemců o vstup do strany, působili samostatní straničtí důvěrníci pověřeni úkolem připravovat podmínky pro založení místních struktur. Na druhém stupni stranické hierarchie vznikaly okresní organizace teritoriálně shodné s okresy státní správy. Řídili je okresní důvěrníci. V těch případech, kdy na území okresů nepůsobil větší počet stranických organizací, okresní organizace strany se spojovaly do obvodních organizací působících na území několika okresů. Nejdůležitější byl třetí organizační stupeň tvořený župními (krajskými) sdruženími.¹⁸ Jejich členská základna volila župní zastupitelstva a župní výbory vedené župním důvěrníkem. Župní výkonné výbory byly obnovovány zpravidla každoročně. Jejich předsednictvo zahrnovalo župního důvěrníka, místodůvěrníky, pokladníka a tajemníka. Župní tajemník jako zaměstnanec strany řešil denní záležitosti života strany. Župy volily delegáty na sjezdy strany a jejího zastupitelstva. Podle místních podmínek úzce spolupracovaly s funkcionáři Jednoty čs. malozemědělců a s odborovými organizacemi.

V letech těsně po vzniku strany (1919–1923) vznikly tři krajské organizace (západoslovenská, středoslovenská, východoslovenská) řízené slovenským zemským výkonným výborem strany. Všechny měly vlastní sekretariáty. Pokyny k zahájení systematické organizační výstavby strany formulovala druhá zemská stranická konference v Ľubochni (30. prosince 1922).¹⁹ Usnesení položilo důraz na budování stranických žup a okresů. Kraje se ukázaly z hle-

¹⁶ *Naše i verejné problémy v župe košickej*. Národný socialista, 1, 1933, č. 10, 25. 8., s. 3. – Počátkem třicátých let měla bratislavská župa asi o polovinu organizací více než košická.

¹⁷ HARNÁ, J.: *Českoslovenští národní socialisté*, s. 770.

¹⁸ *Naše župné sjezdy*. Slovenské slovo, 3, 1923, č. 43, 9. 11., s. 2–3.

¹⁹ NOVOTNÝ, J.: *Desať rokov na Slovensku*. Pamätník 10-ročnej práce, s. 40.

diska organizační práce jako příliš rozsáhlé a těžiště jejich života (tj. krajů) mělo být přeneseno na okresy. Tento trend posílily výsledky župních voleb v roce 1923, jež strana vnímala jako velkou porážku idejí socialismu a „státotvorných“ sil na Slovensku. Chtěla být blíže svým členům a obnovit v nich důvěru jak v ideály socialismu, tak československé národní jednoty.²⁰

Ve dvacátých letech se z územního pohledu župní organizace kryly s župami státní správy.²¹ Po zavedení zemského zřízení počet žup a jejich správních obvodů určovalo vedení strany na základě vnitrostranických potřeb. V roce 1923 vzniklo nejprve šest župních organizací (bratislavská, nitranská, považská zvolenská, podtatranská a košická), přičemž každá z nich se opírala o vlastní profesionální župní sekretariát. V roce 1929 se jejich počet zvýšil na 10 (bratislavská, piešťanská, nitranská, žilinská, ružomerská, zvolenská, rimavskosobotecká, košická, prešovská, michalovská)²² a počet sekretariátů vzrostl na osm. Po pěti letech došlo k další reorganizaci,²³ takže od let 1935/1936 se jejich počet ustálil na šesti (bratislavská, novozámecká, martinská, banskobystrická, prešovská a košická)²⁴ a posléze na pěti župách (bratislavská, nitranská, žilinská, zvolenská a košická). Ty pracovaly až do likvidace strany na Slovensku.²⁵ Zvýšení počtu žup na konci dvacátých let, uvažované už od roku 1926, souviselo s přesvědčením vyjádřeným na 12. sjezdu strany v Praze tvrzením, že „v Čechách jsme tak silní, že lepší být už nemůžeme, proto nutno obrátit pozornost na východ – tam je pro nás velký potenciál hlasů“.²⁶ Současně za prioritu strany na Slovensku bylo vyhlášeno zakládání organizací malozemědělců.²⁷

---

²⁰ *Naše župní sjezdy*. Slovenské slovo, 3, 1923, č. 43, 9. 11., s. 3.

²¹ <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1707/1/2> – cit. 25. 2. 2022.

²² Návrh na reorganizaci žup na Slovensku je obsažen v usnesení schůze Svazu slovenských žup, která proběhla 16. 12. 1928 v Žilině. Původně předáci svazu uvažovali o zřízení čtyř velkých krajů, nakonec však převládá názor o nutnosti více se přiblížit členské základně a pracovat s ní, což mohl realizovat pouze větší počet stranou placených organizátorů zaměstnaných v sekretariátech. Národní archiv Praha (dále jen NA), f. Archiv ČSNS, kart. 45.

²³ NA Praha, f. Archiv ČSNS, Zápisy předsednictva strany 1932–1935 a ÚVV 1935, kart. 53 – zápis schůze předsednictva ÚVV, 14. 11. 1932.

²⁴ NA Praha, f. Archiv ČSNS, kart. 45; *Nové organizačné rozdelenie Slovenska*. Národný socialista, 3, 1935, č. 2, 5. 2., s. 3.

²⁵ NA Praha, f. Archiv ČSNS, kart. 55. – Redukce počtu žup byla motivována jednak ekonomickými důvody, jednak přizpůsobením volebním krajům. Iniciativa vyšla ze zemského sekretariátu strany na Slovensku, který toto opatření prosazoval už od r. 1929.

²⁶ NA Praha, f. AČSNS, kart. 56 – 12. sjezd ČNS, Praha 1931.

²⁷ *Před nástupom do podzimnej činnosti*. Národný socialista, 2, 1934, č. 11, 4. 10., s. 1.

Relativně časté změny organizace strany na župní úrovni byly faktorem, který výrazně narušoval vnitrostranické poměry a do velké míry také limitoval rozvoj strany na Slovensku. Stranické župy prošly, jak je patrné, kruhovým vývojem od existence větších celků k menším jednotkám a následně proběhl opět návrat k rozlehlým územním celkům. Díky těmto změnám na řadě míst politické organizace, jednoty zemědělců, ale také okresní struktury a satelity ztrácely přímý kontakt s ústředím a přechod do jiné župy pro ně znamenal budování nových osobních kontaktů. K tomuto stavu napomáhala také každoroční obměna funkcionářů ve výborech. Jejich dlouhodobější působení ve funkci bylo spíše výjimkou. Poměrně hodně se měnilo i obsazení míst tajemníků v župách. Ti často poukazovali na skutečnost, že pokud nejsou s lidmi pracujícími v jejich rajónu v úzkém osobním kontaktu a nejezdí za nimi, nemluví s nimi, potom činnost stagnuje. Základní organizační články strany se rozpadají a nové se daří zakládat daleko obtížněji, než kdyby měli možnost navštěvovat jednotlivá místa častěji. Stěžovali si na malou mobilitu, žádali vybavit sekretariáty motorkami anebo alespoň zařídit telefonické spojení s lokálními funkcionáři. V některých sekretariátech chyběly administrativní síly. Poměrně často v hlášeních tajemníků nacházíme tvrzení, že jiné politické strany (v první řadě agrárníci a Hlinkova slovenská ľudová strana, ale také sociální a národní demokraté) mají v lokalitách sekretariáty s několika placenými referenty. Ti jsou neustále na cestách a svou agitaci mohou zúročit v podobě růstu členské základny a volebních zisků. Naproti tomu národní socialisté v tomto ohledu působí jako chudá popelka, nejsou sto jim konkurovat. V sídle župy mají jeden sekretariát a v něm jednoho placeného organizátora, který nestačí vyřizovat ani agendu, ani intervence.²⁸

V roce 1919 došlo ke konstituování čtvrtého stranického organizačního stupně v podobě slovenského zemského výkonného výboru. V původní představě měl být zřejmě nejvyšším a řídícím článkem v rámci hierarchie stranických organizací na východě republiky. V jeho čele stál předseda se třemi dalšími funkcionáři.²⁹ Ve skutečnosti však župy řídil pouze v letech 1919–1923, neboť po reorganizaci strany (1923) už nebyl obnoven a veškeré pravomoci přešly do rukou pražského ústředního výkonného výboru. Zemský výkonný

²⁸ NA Praha, f. AČSN, kart. 45 – župa Nitra, zpráva ze 6. 1. 1929.

²⁹ První zemský výkonný výbor strany byl zvolen 29. srpna 1919 na první zemské konferenci strany v Bratislavě, které se zúčastnilo 23 delegátů. V jeho čele stáli MUDr. Albert Dutka (předseda), Jozef Basař (jednatel) a Pius Dornetzhuber (tajemník). V červnu 1920 se vedení strany změnilo. Předsedou se stal Emanuel Karel Rosol (1876–1942), jednatelem Ing. Vladimír Dyrynk a tajemníkem Jozef Krištofovič. Srov. *Oznam.* Hor sa!, 2, 1920, č. 10, 12. 3., s. 1; *Záležitosti strany.* Hor sa!, 2, 1920, č. 30, 22. 6., s. 4.

výbor strany na Slovensku se podařilo obnovit až na počátku třicátých let a stranu pak řídil v kooperaci s pražským ÚVV až do jejího zániku v roce 1938.

3. Přidružené organizace strany

Nedílnou a také významnou součástí organizační struktury strany tvořily přidružené (satelitní) organizace. Stranické vedení kladlo na jejich budování a rozvoj aktivit velký důraz. Na Slovensku vznikaly zpravidla jejich zemské složky, které sice měly svá vlastní regionální vedení, avšak byly současně pevně navázány na pražské celostátní ústředí.

Relativně velkou pozornost národní socialisté věnovali ženám.³⁰ Velký podíl na tom měla vedle tradice skutečnost, že se v popředí strany se prosazovaly tak výrazné postavy, jakými byly např. Fráňa Zemínová (1882–1962), Františka Plamínková (1875–1942), Růžena Reichstädterová (1872–1928) nebo Ludmila Konečná (1862–1935).³¹ Hned na počátku první republiky ve straně vznikla ženská organizace *Ústředí národně socialistických žen*, která v celostátním měřítku na počátku třicátých let disponovala 559 ženskými pracovními komisemi na lokální, okresní a župní úrovni a počet organizovaných žen ve straně se pohyboval údajně kolem 22 000.³² Na Slovensku se podařilo ustavit první stranickou organizaci národně socialistických žen se skluzem až v roce 1925 v Bratislavě v souvislosti s přípravou brněnského sjezdu žen z Moravy, Slezska a Slovenska.³³ O pět let později vznikl na základě usnesení první zemské konference slovenských žen sdružených v ČSNS (konané v květnu 1929 Piešťanech)³⁴ sekretariát žen pro Slovensko v Bratislavě vedený tajemnicí Terezií Steinerovou z Vrútek. Jeho úkol spočíval v koordinaci aktivit západoslovenského (ústředí měl v Bratislavě a ve funkci důvěrnice pracovala učitelka Anna Kučerová) a východoslovenského (s ústředím v Košicích,

---

³⁰ Srov. např. *Před sjazdom strany*. Slovenské slovo, 4, 1924, č. 47, 14. 11., s. 1. – Autor článku předložil návrh zařadit na program sjezdu strany téma řešení postavení žen ve straně a společnosti s akcentem na jejich zrovnoprávnění, které spatřoval mj. v jejich pověřování funkcemi ve straně a zapojením do družstevního podnikání a svépomocných aktivit.

³¹ Srov. např. KLÁTIL, F.: c. d., s. 132; HARNA, J.: c. d., s. 371.

³² NA Praha, f. Archiv ČSNS, kart. 42; KUBÍČKOVÁ, Božena (ed.): *Zpráva o činnosti ženských pracovních komisí ČSNS za rok 1930 vydaná ke sjezdu 1931*. Praha, Melantrich 1931. 81 s.

³³ *Brněnský sjezd našich žen*. Slovenské slovo, 5, 1925, č. 37, 11. 9., s. 3. – Jiný zdroj posouvá založení do r. 1927. Srov. *Ženské hnutie nár. soc. v župe bratislavskej*. Národný socialista, 1, 1933, č. 5, 24. 5., s. 4.

³⁴ *Zemská konferencia slovenských žien v Piešťanoch*. České slovo, 21, 1929, č. 129, 2. 6., s. 19.

důvěrníci byla Alžbeta Kabelková)³⁵ obvodu zemské ženské pracovní komise na Slovensku, ovšem očekávaný rozmach organizace se nedostavil. Ženy založily asi 30 místních, pět župních a jednu okresní ženskou pracovní komisi. Jejich cílem bylo usilovat o kulturní a hospodářské povznesení žen. Svou činnost zaměřovaly na organizaci přednáškových vzdělávacích akcí a na schůzovou aktivitu. Členskou základnu organizace však rozšiřovaly převážně akce praktické povahy, jako např. konání různých kurzů (vaření, péče o děti, slovního projevu) a instruktáží (péče o sociálně slabé).³⁶

Zájem o mládež, její organizační podchycení a výchovu v socialistickém duchu lze označit rovněž za jednu z tradic strany. Ústřední postavení mezi sdruženími mládeže měl *Svaz československé mládeže socialistické*, jehož slovenské odbočka vznikla hned v lednu 1920 v Bratislavě a měla i svůj vlastní sekretariát.³⁷ Po slibném začátku však následoval útlum. Oživení svazu mělo přinést v září 1925 ustavení správní komise, jejíž činnost v únoru 1926 vyústila v konstituování zemského výkonného výboru svazu mládeže pro Slovensko v čele s Jozefem Novotným. V rámci Slovenska se tehdy podařilo ustavit 13 místních organizací, přičemž koncem 30. let existovaly župní organizace mládeže v bratislavské a košické župě.³⁸ Těžiště jejich aktivit spočívalo ve schůzové, vzdělávací a zábavní činnosti. Do počátku 30. let spadá pokus o založení organizace národněsocialistických slovenských akademiků *Ústředního klubu akademiků*. Celostátní sjezd studentů konaný 9. září 1933 v Bratislavě reagoval na požadavek vedení najít pro mladou stranickou inteligenci optimální formu organizace, neboť byla dosud roztržštěná v lokálních studentských (akademických) klubech. Zdálo se mu, že na půdě československé státní jednoty stojí jen malá část slovenských akademiků a chtělo je pro tuto ideu získat a vychovávat.³⁹ V roce 1936 byl do čela Klubu akademiků pro Slovensko zvolen

³⁵ F. Klátil ji označuje za mimořádnou osobnost s velkými zásluhami o rozvoj ženského hnutí na Slovensku, která stála mj. za svoláním 1. sjezdu slovenských žen v Piešťanech. Patřila mezi oblíbené agitátorky vystupující na schůzích národněsocialistických žen. Označuje ji za „slovenskou Zemínku“. KLÁTIL, F.: *Republika nad stranami*, s. 183.

³⁶ *Činnost ženské komise v Košicích*. Stráž východu, 1, 1927, č. 7, 6. 10., s. 5; Z Prešova. Stráž východu, 1, 1927, č. 8, 14. 10., s. 7.

³⁷ Horša!, 2, 1920, č. 3, 21. 1., s. 3. – Jeho tajemníkem byl Pius Dornetzhuber. V Bratislavě pracovala redakce tiskového orgánu svazu *Mladých proudů* (vedl ji Jozef Novotný). Časopis měl přílohu *Prieboj* určenou pro slovenské členy organizace.

³⁸ *Zavedenie správnej komisie svazu čl. socialistickej mládeže*. Slovenské slovo 5, 1925, č. 37, 11. 9., s. 3; *Zdarilý príbeh konferencie čl. socialistickej mládeže*. Slovenské slovo 6, 1926, č. 9, 5. 3., s. 4–5; NA Praha, f. AČSNS, kart. 55.

³⁹ NA Praha, f. VA MZV, 1, kart. 129 – Igor Hrušovský, výstřižek z Českého slova 10. 9. 1933, *Demokratické studentsko předvojem státní jednoty; Konferencia našich akademikov*. Národný socialista, 1, 1933, č. 11, 15. 9., s. 4. – Mezi národněsocialistickými akademiky se tehdy pohybo-

Jaroslav Milota a funkci tajemníka převzal Vladimír Sýkora. Tělovýchovná činnost strany byla soustředěna do *Ústředního tělovýchovného svazu*⁴⁰ založeného z popudu Václava Klofáče (1868–1942)⁴¹ v červenci 1926 v Praze. Jednalo se o organizaci zastřešující čtyři sdružení.⁴² Největším z nich byla *Československá obec Junáků volnosti*, jejíž kmeny (místní seskupení) se etablovaly na některých místech západního a středního Slovenska a ve své činnosti spojovaly tělovýchovu s pobytem mládeže a dorostu v přírodě.⁴³ Ústřední tělovýchovný svaz sdružoval na konci 20. let asi 12 000 členů a vyvíjel také výchovnou a ediční činnost spočívající ve vydávání brožur a časopisů. Na Slovensku vzniklo také několik místních organizací *Ústředí klubu cyklistů Vpřed*, jehož tradice sahaly do roku 1900. Pokusem o vlastní stranickou tělovýchovnou organizaci, inspirovaným Českou obcí sokolskou, byla také existence *Svazu stráže svobody* vedeného poslancem Jaroslavem Motýčkou (1886–1960). Satelit vznikl v Praze v roce 1932 a na Slovensku se podařilo založit 19 z celkového počtu 158 sborů existujících v celém státě.⁴⁴ Ve druhé polovině třicátých let vydával časopis

---

val mj. také prof. MUDr. Miroslav Křivý (1898–1942), přednosta psychiatrické a neurologické kliniky v Bratislavě a později v Brně, který zemřel v koncentračním táboře v Mauthausenu.

⁴⁰ Od roku 1931 Melantrich vydával pro ústředí desetkrát ročně metodicky orientovaný časopis *Tělesná výchova*.

⁴¹ Klofáč byl zvolen také prvním starostou organizace. Funkci náčelníka zastával prof. O. Bureš a tajemníka Ing. C. Záruba. Popularitu jí přinášel místostarosta Miloslav Josef Horáček (1878–1948), vedle známého Josefa Laufera (1891–1966) ve své době snad nejpobornější český sportovní redaktor a komentátor. Od roku 1907 byl těsně spojen s nakladatelstvím Melantrich, v němž externě zastával funkci prvního šéfredaktora sportovní redakce. Založil a jako odpovědný redaktor vedl časopis *Star* (1926–1931). Jako fotbalista a funkcionář (jednatel) byl svázán s pražskou Slávií. Před první světovou válkou byl spoluzakladatelem Českého svazu fotbalového a jeho druhým předsedou. Předsedal také České atletické amatérské unii. Působil v Českém olympijském výboru. Sportovní angažmá zvládal při zaměstnání úředníka Hypoteční banky a poštovní rady v Praze. Srov. HOFFMANN, Martin: *Star – sportovní časopis první republiky*. Praha 2014. 68 s. Rkp. bakalářské práce na FSV UK; DVOŘÁČEK, Bohumil: *Z galerie osobností Nového Města nad Metují*. Nové Město nad M., knihovna 2008, s. 97; ŠALDA, Jaroslav: *Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Paměti bývalého generálního ředitele tiskového a vydavatelského koncernu Melantrich. Praha, EVA-Milan Nevole 2001, s. 95–98; PELC, Martin: *Sport a česká společnost do roku 1939*. Praha, NLN 2018, s. 75n.

⁴² Existenci lokálních jednotek Československé obce turistické a Ústředí tělovýchovných klubů *Star* se nám na Slovensku nepodařilo doložit. Srov. *Naše tělovýchovné hnutí*. Stráž východu 1, 1927, č. 5, 22. 9., s. 5. – V letech 1926–1938 Melantrich vydával týdeník *Star* s podtitulem sportovní, tělocvičné a automobilové rozmanitosti (od roku 1933 sportovní a obrázkový týdeník), který je označován za neoficiální tiskovou tribunu stejnojmenného ústředí.

⁴³ *Junáctvo*. Slovenské slovo 5, 1925, č. 22, 29. 5., s. 6. V letech 1924–1928 měli Junáci svůj časopis, měsíčník *Plamen*.

⁴⁴ KLÁTIL, F.: *Republika nad stranami*, s. 220.

Mladé Československo. Někdy je tato organizace považována za polovojen-
ské pořadatelské sbory strany. Zanikla v roce 1938 v souvislosti s rozpadem
republiky.

Za jednu ze stěžejních organizací přidružených k národně socialistické
straně považujeme sdružení drobných zemědělců a domkářů, které je v litera-
tuře i v dobovém tisku označováno několika variantními názvy jak v českém,
tak ve slovenském prostředí. Ve třicátých letech se v českém prostoru ustálil
název Ústřední jednota československých zemědělců, domkářů a živnostníků
a její slovenská větev je oficiálně označována za *Krajinskou jednotu maloro-
lníků, domkářů a živnostníků pro Slovensko*. Na zemské úrovni začala rozvíjet
aktivitu od roku 1933.⁴⁵

Lokální jednoty malozemědělců vznikaly od roku 1920 v jednotlivých slo-
venských krajích/župách paralelně s politickými organizacemi. Byly s nimi
úzce propojeny do té míry, že se na slovenském venkově jeví jako alternativní
sdružení k politickým strukturám. Byly napojeny na nejbližší sekretariáty a je-
jich prostřednictvím zajišťovaly pro rolníky půjčky a státní subvence. Jednoty
vysílaly mezi drobné zemědělce agitátory a pomáhaly připravit založení poli-
tických organizací. Tato skutečnost se odráží např. ve stranických statistikách
o velikosti společenství národních socialistů, kdy množství svazků malozemě-
dělců je vykazováno souběžně s počty politických organizací. Jednota se opíra-
la o vlastní sekretariát, který řídil jak lokální jednotky a důvěrníky v místech,
kde organizace nevznikla, tak sbíral informace o realizaci pozemkové reformy
na Slovensku a hájil zájmy svých členů proti „úkladům“ konkurující agrární
strany snižující členskou základnu jednoty.⁴⁶ Jak signalizuje název organizace,
v jejích řadách nacházeli své místo také venkovští živnostníci. Pro jejich kolegy
a část malopodnikatelů ve městech strana v roce 1931 konstitovala *Zemskou
jednotu československých živnostníků národně socialistických pro Slovensko*,
která byla jednou ze sedmi částí stranického satelitu Ústředního svazu jednot
a spolků národně socialistického živnostnictva a obchodnictva. Zájem vedení
strany na jejím založení byl tak velký, že na Slovensko delegovala k několika-
denním jednáním se slovenskými aktivisty poslance Josefa Netolického (1870–
1942) a tajemníka Jana Mistra, v letech 1931 a 1933 uspořádala v Bratislavě
a Nitře zemské sjezdy živnostníků a sanovala činnost sekretariátu v Bratislavě
(zřízen 1934, tajemníkem se stal Jan Smola). V čele slovenské zemské jedno-

⁴⁵ *Krajinská jednota maloroľníkov začína pracovať*. Národný socialista 1, 1933, č. 4, 5. 5., s. 2; *Vítazné napredovanie národného socializmu v Liptove*. Národný socialista 2, 1934, č. 8, 12. 6., s. 2.

⁴⁶ NA Praha, f. Archiv ČSNS, kart. 45; *Rozmach strany čs. socialistov na východním Slovensku*. Slovenské slovo 5, 1925, č. 29, 17. 7., s. 1; *Jednota maloroľníkov* ČSNS. Slovenské slovo 6, 1926, č. 45, 5. 11., s. 6.

ty stál velkoobchodník z Bratislavy a zemský poslanec Rudolf Pechold.⁴⁷ Její místní složky vznikaly v lokalitách, v nichž už existovala politická organizace strany. Okrajovou roli mezi stranickými satelity na Slovensku sehrál *Zemský svaz československých záložen a družstev* vzhledem k tomu, že přes apel strany na zakládání družstevních organizací tato myšlenka nenašla mezi členy větší ohlas.

Nejrozšířenější přidruženou organizací strany na Slovensku byla naopak odborová ústředna *Československá obec dělnická*. Měla centrálu v Praze a na Slovensku začala s organizační prací v roce 1924.⁴⁸ Zastřežovala širší škálu odborových organizací kopírujících v podstatě sociální složení strany (dělníci, úředníci, řemeslníci, zaměstnanci). V roce 1925 vznikly na Slovensku tři všeodborové sekretariáty (Bratislava, Ružomberok, Košice), které sehrály důležitou roli zejména při realizaci podpor podle gentského systému a pomáhaly členům při získávání pracovních míst.⁴⁹ Slovenský sjezd strany v roce 1929 odborům uložil úkol natolik propojit svou činnost se stranickými organizacemi, aby se odbory staly pilířem strany a šířitelem národního socialismu na Slovensku.⁵⁰ *Svaz zemědělského a lesního dělnictva* ČSNS si v roce 1923 zřídil vlastní sekretariát se sídlem nejprve ve Velkých Šuranech a potom v Nitře.⁵¹ Velmi aktivně si počínala snad největší odborová složka strany *Jednota zaměstnanců československých železnic na Slovensku*. Vznikla v roce 1919 a do konce dvacátých let vybudovala na Slovensku a Podkarpatské Rusi 81 odboček sdružujících kolem 9 000 členů. Na Slovensku měla tři sekretariáty (v Bratislavě, Vrútkách a Košicích) a vydávala i vlastní časopis *Slovenský železničiar*.⁵² Měla sebereflexi apoštola národního socialismu v zemi na základě faktu, že železničáři byli zakladateli prvních politických organizací strany na Slovensku a tvořili také velké procento její členské základny.⁵³ Od roku 1920 vyvíjela činnost *Československá obec úřednická pro Slovensko*. Pedagogické pracovníky mělo soustředit od roku 1932 *Sdružení učitelů a profesorů*.⁵⁴ V polovině listopadu 1936 se podařilo založit *Sdružení techniků ČSNS pro Slovensko*,

---

⁴⁷ MAREK, Pavel: *Politicko-organizační aktivity českých městských středních vrstev v letech 1918–1938*. Olomouc, UP 1996, s. 62–64.

⁴⁸ *Národní socialisti na Slovensku a odborové hnutie*. Slovenské slovo 9, 1929, č. 24, 14. 6., s. 2; KLAS, R.: *Odborové hnutie robotnícke v rámci strany*. Pamätník 10-ročnej práce, s. 72–73.

⁴⁹ *Nová fáza našej odborove-organizačnej činnosti*. Slovenské slovo 5, 1925, č. 13, 20. 3., s. 5.

⁵⁰ *Národní socialisti na Slovensku a odborové hnutie*. Slovenské slovo 9, 1929, č. 24, 14. 6., s. 2.

⁵¹ *Sociálne požiadavky zemedelského robotníctva*. Slovenské slovo 5, 1925, č. 55, 23. 12., s. 7.

⁵² *Česť a pýcha strany*. Slovenské slovo 3, 1923, č. 20, 2. 7., s. 2.

⁵³ JANEČEK, Josef: *Verní sebe – verní strane*. Slovenské slovo 9, 1929, č. 26, 28. 6., s. 4.

⁵⁴ *Zo Zvolena*. Pohronský hlásnik 7, 1932, č. 22, 28. 5., s. 5.

jehož předsedou se stal Ing. Vladimír Dyrynk a jednatelem Ing. arch. Juraj Grossmann (1892–1957).⁵⁵ Zřejmě lokální záležitostí bylo zakládání *konzumních a stavebních družstev a národních záložen*.

Za kulturně-vzdělávací organizaci strany je označována *Slovenská škola dělnická*, zemské sdružení Ústřední školy dělnické. V Bratislavě disponovala vlastním sekretariátem, který rozvíjel pro dělníky především přednáškovou činnost (v oblasti historie, literatury, zdravotvědy atd.), do níž zapojoval odborníky, mj. také profesory Univerzity Komenského. Organizoval divadelní představení a nabízel řadu praktických kvalifikačních kurzů, o něž však nebyl příliš velký zájem. Škola měla na Slovensku 31 poboček (první vznikla v roce 1923 v Bratislavě, úspěšně si počínali organizátoři např. i v Piešťanech a Banské Bystrici). V čele organizace stál ve dvacátých letech Masarykův přítel MUDr. Jan Bohuslav Kraicz (1869–1929),⁵⁶ do roku 1927 ředitel divize Československého Červeného kříže a přednosta expozitury (1922) Ministerstva zdravotnictví a tělovýchovy v Bratislavě.⁵⁷ Za tvůrce tohoto satelitu však můžeme považovat především agilního lektora a v polovině třicátých let starostu slovenského ústředí školy Vladimíra Polívku (1893–1938).⁵⁸ Jedním z prvořadých cílů organizace byla propagace myšlenek československé jednoty.

4. Financování stranických aktivit

Aktivitty stranických organizací limitoval a vnitřní život strany trpěl nedostatkem finančních prostředků. Straně na Slovensku chyběly peníze potřebné pro zajištění stabilního chodu potřebného organizačního aparátu, pro vydávání tisku, rozvinutí agitační práce a poskytování podpor členům strany nacházejícím se v těžkém sociálním postavení, především nezaměstnaným. Základním

⁵⁵ NA Praha, f. AČSNS, kart. 45 – dopis zemského sekretariátu ČSNS v Bratislavě politickým organizacím strany, Bratislava 5. 12. 1936.

⁵⁶ NEČAS, Ctibor: *T. G. Masaryk a východní Morava*. Brno, Matice moravská 1997. 124 s.; KRAMÁŘ, Josef a kol.: *MUDr. Jan Bohuslav Kraicz. 1869–1929*. Valašské Meziříčí, ČSOP 2008. 83 s.; VRÁBEL, Ferdinand: *MUDr. Jan Bohuslav Kraicz a Slovensko*. In: Sborník referátů Valašsko, Masaryk a vznik Československa. Mezinárodní konference k 100. výročí vzniku společného státu. (Činnost T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a J. B. Kraicze před 1. sv. válkou). Valašské Meziříčí 17. května 2018. M-klub zámek Žerotínů. Valašské Meziříčí, ČSOP b. d. (2018), s. 78–79.

⁵⁷ *Činnost Slovenskej školy robotníckej za rok 1924*. Slovenské slovo 5, 1925, č. 5, 6. 2., s. 5. – Ústředí pro Slovensko vzniklo 13. 12. 1936 ve Zvolenu. *Lidovýchovná činnost Slovenské školy robotnícké*. Červená a bílá 2, 1931, č. 1, posl. str. (nestr.)

⁵⁸ POLÍVKA, Vladimír: *Naše slovenské školy robotnícké*, Národný socialista 2, 1934, č. 1, 19. 1., s. 2 č. 2, 2. 2., s. 3.

zdrojem stranických příjmů byly členské příspěvky. Jejich vybírání je ovšem ve stranické hantýrce označováno za „starou bolest strany“. Svou povinnost v této oblasti na Slovensku neplnilo kvalifikovaným odhadem až 70 % členů, což ovšem vedení strany tolerovalo s ohledem na sociální skladu příslušníků strany.⁵⁹ Občas v župách sahali k zavádění tzv. župní daně (pro jednotlivce např. ve výši 2 Kč na rok) a v roce 1926 registrujeme organizaci celoslovenské sbírky pod hlesem „Slovensko – materskej strane“.⁶⁰ Deficity finančních prostředků na činnost strany tak sanovaly dotace poskytované ÚVV strany v Praze (ročně se pohybovaly ve výši až 440 000 Kč), příp. dary vysokých funkcionářů strany; prokazatelně je poskytoval Edvard Beneš (1884–1948).

Zásadní změna nastala v prosinci 1932, kdy v souvislosti s tlakem na vytvoření relativně nezávislého vedení v podobě zemského výkonného výboru, přešlo financování činnosti jednotlivých žup do rukou slovenských orgánů. Pražský ÚVV zavedl ve slovenských organizacích povinnou župní daň. Protože byl objem finančních prostředků nadále nedostatečný, od roku 1933 byla stanovena daň pro politické organizace, které ústředí poskytovaly 10 Kč ročně na každých 50 členů. Z čistého výtěžku všech zábavních podniků organizace odváděly do župní pokladny 10 %. Zdá se však, že rozhodující pro činnost strany na Slovensku zůstávaly i nadále dotace poskytované ÚVV strany v Praze. Např. v roce 1933 delegace slovenských funkcionářů žádala předsednictvo strany o finanční příspěvek ve výši 370 000 Kč, který měl navýšit už poskytnutou dotaci 250 000 Kč. Diskuze přítomných nebyla sice s ohledem na celkovou situaci ve straně jednoznačně vstřícná, diskutující doporučovali šetřit (zrušit některé sekretariáty, snížit výdaje na volby, omezit fond pro vyplácení příspěvků nezaměstnaným straníkům), avšak argumenty o potřebě sanovat budování československé strany na východě země převážily. Výměna názorů současně ukázala, že slovenský zemský výkonný výbor očekával řešení problému nedostatku finančních prostředků pro existenci strany na Slovensku z Prahy. Poukazoval na fakt, že jiné politické strany čerpají peníze z tajných státních fondů a profitují ze zastoupení strany ve veřejných institucích (nemocenské pojišťovny, banky aj.), což v případě ČSNS nefunguje, a vedení strany by mělo tento stav změnit.

Zemský tajemník J. Novotný v této souvislosti prohlásil, že se „nelze stále vymlouvat“, ale je nezbytné se „poohlédnout po příjmech“. Ústředí strany „musí v této záležitosti zabojovat“. Poslanec Alois Tučný (1881–1940) zmíněný

---

⁵⁹ Údaje o placení členských příspěvků z r. 1937 hovoří v celostátním měřítku o příjmu 1 289 476 Kč, z toho na Slovensku se vybralo 98 946 Kč. Ústředí evidovalo dluh na příspěvcích ve výši 534 159 Kč, z toho ze Slovenska 101 967 Kč.

⁶⁰ *Slovensko – materskej strane*. Slovenské slovo, 6, 1926, č. 45, 5. 11., s. 3.

postoj označil za nátlak na E. Beneše a další ministry zastupující stranu ve vládě.⁶¹ Dne 10. října 1934 proběhlo jednání předsednictva strany věnované financování strany na Slovensku, které akceptovalo návrh na sanaci nákladů spojených s činností bratislavského⁶² sekretariátu Jednoty maloroľníků, současně však odmítlo snahu honorovat důvěrníky strany a převzít župní tajemníky do gesce zemského výkonného výboru strany, což by znamenalo zbavit župy finanční povinnosti a závazků vůči funkcionáři majícímu pro organizační práci ve straně klíčový význam.⁶³

5. Stranická statistika

Statistické výkazy organizačních složek strany a její členské základny⁶⁴ se soustřeďují především na reflexi politických organizací a jednot malozemědělců, které je na venkově vlastně suplovaly, resp. doplňovaly. Jejich řada sahá od skončení války do roku 1936 a z kvantitativního pohledu dokládají pomalý, neustálý rozvoj strany. Současně ukazují podstatný rozdíl mezi stavem na Slovensku a v českých zemích.

⁶¹ NA Praha, f. AČSNS, Zápisy schůzí předsednictva strany 1933, kart. 53 – zápis ze schůze, 9. 5. 1933.

⁶² Sekretariát vznikl už v roce 1923 v Nitře, ale zřejmě se nepodařilo zajistit jeho nepřetržité působení. Finanční prostředky nutné na jeho provoz po roce 1934 se zavázal zajišťovat E. Beneš.

⁶³ NA Praha, f. AČSNS, Zápisy schůzí předsednictva strany 1933, kart. 53 – zápis ze schůze, 10. října 1934.

⁶⁴ Statistika předložená na 12. sjezdu strany v r. 1931 v Praze předkládá následující profil sociálního složení strany v celostátním měřítku: 38 % dělníci, 27 % zřizenci, 14 % úředníci, 2 % svobodná povolání, 10 % malozemědělci a živnostníci, 8 % žen v domácnosti a 1 % různá zaměstnání. NA Praha, f. AČSNS, kart. 56 – 12. sjezd ČSNS, Praha 1931.

Vybrané statistické údaje o počtu politických organizací strany na Slovensku a v ČSR v letech 1920–1936⁶⁵

Rok	Slovensko		ČSR	
	počet politických organizací	počet jednot malozemědělců	počet politických organizací	počet jednot malozemědělců
1920	18	13	2 028	596
1923	76	9	1 928	498
1925	154	33	2 007	686
1931	391	69	3 303	706
1934	502	12	3 691	673
1936	659	52	4 309	635

Na Slovensku vzniklo nejvíce politických organizací v župách Bratislava, Košice a Zvolen,⁶⁶ jednoty malozemědělců byly zakládány především v župách Bratislava a Košice. Statistická analýza kvantitativních údajů týkajících se počtu stranických a přidružených organizací v jednotlivých župách (stejně jako počtu členů strany) nepřináší relevantní výsledky s ohledem na jejich častou reorganizaci spojenou se změnami územních obvodů.

Údaje o počtu členů strany jsou sporadické, což platí jak pro Slovensko, tak pro české země. Relevantní jsou zřejmě ve smyslu ilustrace stálého rozšiřování členské základny a masového charakteru strany. V době svého založení soustředila asi 12 000 členů (1897), před válkou měla přibližně 36 000 příslušníků (1914) a po konsolidaci na počátku dvacátých let v rámci ČSR 110 000 členů (1923).⁶⁷ V roce 1937 stranické materiály vykazují 161 184 členů. Na Slovensku působilo podle těchto materiálů v roce 1923 5 282, v roce 1934 21 700 a v roce

⁶⁵ Sestaveno na základě ročních výkazů ústředního sekretariátu strany uložených v NA Praha, f. AČSNS, kart. 45.

⁶⁶ Statistika v roce 1934 sice v celkovém výkazu uvádí existenci 502 politických organizací, ale při rozpisu čísla na jednotlivé župy jejich součet dává číslo 516. Župa: bratislavská 143 politických organizací, novozámecká 64, považská 34, podtatranská 25, pohronská 105, košická 54, prešovská 91. NA Praha, f. AČSNS, kart. 45. – Jiná čísla nám nabízí statistika zemského sekretariátu strany na Slovensku. K 1. 1. 1933 uvádí existenci 433 politických organizací, 423 místních důvěrníků, 41 jednot zemědělců, 38 ženských pracovních komisí, 31 mládežnických organizací a asi 120 odborových organizací. O rok později (k 1. 1. 1934) 447 politických organizací, 422 místních důvěrníků, 20 jednot zemědělců, 38 ženských organizací, 16 organizací mládeže. Počty politických organizací podle žup: bratislavská 82, piešťanská 56, nitranská 39, ružomberská 37, zvolenská 76, rimavskosobotecká 43, košická 35, prešovská 42, michalovská 37. *Bilancia nášho hnutia na Slovensku za rok 1932*. Národní socialista 1, 1933, č. 1, 22. 3., s. 3; *Naša organizačná sila a ďalšie úkoly*. Národní socialista 2, 1934, 19. 1., s. 3.

⁶⁷ HARNÁ, J.: *Český národní socialismus*, s. 771.

1936 11 860 příslušníků.⁶⁸ O rok později v pěti župách registrovali 12 368 členů strany.⁶⁹ Nárůst počtu příslušníků organizace na Slovensku byl poměrně pomalý. Její heterogenní členská základna údajně nerostla prioritně díky svému programovému či ideovému profilu,⁷⁰ ale rozšiřovali ji lidé (převážně Slováci), jimž strana pomáhala řešit intervencemi jejich existenční problémy nebo složitou sociální situaci.⁷¹ V dobovém kontextu a v komparaci s chováním jiných politických subjektů však nešlo o nic výjimečného. Přesné údaje o počtu příslušníků strany z národnostního hlediska nemáme k dispozici, vše však nasvědčuje tomu, že ve dvacátých letech podíl Čechů pracujících v úřadech a v kvalifikovaných profesích, což se promítalo také do obsazování vedoucích míst ve stranických organizacích, byl daleko výraznější, než tomu bylo ve 30. letech. Tehdy organizace nálepku „české politické strany“ relativizovala a stala se stranou „slovenskou“,⁷² resp. opravdu československou.

6. Závěr

Pokus československých národních socialistů o rozšíření jejich politické strany na Slovensko nebyl příliš úspěšný. Na rozdíl od českých zemí na východě republiky měla bez ohledu na vzestupné trendy přece jen omezený počet členů i malý elektorát. Důvodů pro tuto skutečnost bylo více. Jednalo se o organizaci, která se na slovenské politické scéně objevila jako nová, nemohla navazovat na předchozí tradice a časový prostor pro její etablování nebyl dostatečně dlouhý. Pro její masové rozšíření nevytvářelo příznivé podmínky celkové společenské a politické klima na Slovensku. Na odpor převažující většiny obyvatel narážely zejména tři základní pilíře jejího programu. Prezentovala se jako

⁶⁸ NA Praha, f. AČSNS, kart. 42, 45, 55. Počty jsou ovlivněny odlišnou metodou sčítání. Výkazy rozlišovaly členy platící a neplatící členské příspěvky a ty, kteří vrátili a nevrátili dotazníky. Srov. HARNÁ, J.: *Českoslovenští národní socialisté*, s. 366.

⁶⁹ NA Praha, f. AČSNS, kart. 55. – župa Bratislava 4 070, župa Nitra – 1 376, župa Žilina 1 656, župa Zvolen – 2 601, župa Košice 2 665.

⁷⁰ Schůze pohronské župy ve Zvolenu 10. 3. 1934 konstatovala: „Bude nutná iná taktika, vrátit sa k presvedčeniu členstva, k ideálu národného socializmu, lebo samými intervenciami si ľud nevychováme, my sa bijeme, vymáhame, prídu volby a voličstvo nám ukáže chrbát.“ NA Praha, f. AČSNS, kart. 45 – župa Zvolen.

⁷¹ NA Praha, f. AČSNS, kart. 45.

⁷² Za „čistě“ slovenskou stranickou župu byla označována ve dvacátých letech nitranská – až 90 % její členské základny tvořili údajně Slováci. Výstavba stranických organizací v župě probíhala pozvolna a nepomáhala ani zřízení sekretariátu. Nedařilo se zakládat organizace mládeže. Nakonec došlo k jejímu sloučení s bratislavskou župou. *Sjazd župy nitrianskej*. Slovenské slovo, 3, 1923, č. 48, 14. 12., s. 4.

důsledný hlasatel a obránce národní jednoty Čechů a Slováků a Československé republiky jako unitárního státu. Ostře se vymezovala vůči alternativnímu programu slovenských autonomistů. S programem budování českého socialismu vystoupila v době, kdy reformisticky i revolučně naladěné levicově smýšlející nižší a střední vrstvy, na něž se orientovala, měly možnost uspokojit své zájmy také v konkurujících politických stranách. Prostor pro oslovení dosud neorganizovaných příslušníků této skupiny byl proto přece jen úzký.

V teoretické oblasti strana hlásala náboženskou toleranci a ambivalentní poměr k církvím. Konfesijní problematiku přesouvala do soukromé sféry smýšlení člověka. Vyhlášovala boj pouze klerikalismu chápanému jako zneužívání náboženství k politickým cílům. Ve skutečnosti však do slovenského katolického prostředí vnášela myšlenky odluky církví od státu a boje proti „náboženskému tmářství“, ostře kritizovala katolickou církev a její duchovenstvo a podporovala snahy Církve československé (husitské) o průnik na Slovensko.

Vedle těchto programových limitů je třeba poukázat také na chyby související s řízením strany na Slovensku, resp. zmínit okolnosti, které měly negativní vliv na její rozvoj. Tím nejvýznamnějším byl nedostatek finančních prostředků nutných jak pro vytvoření kvalitního, funkčního a dostatečně početného profesionálního aparátu strany, tak pro rozšiřování členské základny a materiální podporu členů. Vedení ČSNS se s problémem financování strany potýkalo dlouhodobě a přes poskytování dotací nebylo schopno plně potřeby svých slovenských kolegů uspokojit. Výběr členských příspěvků na Slovensku vázl a strana se tak utíkala k organizování finančních sbírek sloužících k sanaci základních potřeb její funkčnosti. Zde je třeba vidět jednu z hlavních příčin reorganizací destabilizujících struktury strany a neschopnosti zajistit a udržet vydávání stranického tisku jako důležitého pojítka mezi členskou základnou a vedením organizace. Několik let se nedařilo vyřešit problém vytvoření zemského výkonného výboru, který by pohotověji a kompetentněji řešil problémy života strany a její politiky na Slovensku. Českoslovenští národní socialisté na Slovensku považovali za svého předáka Igora Hrušovského (1879–1937), avšak v praxi nebyl tento vzdělaný, kociliantní introvert schopen splnit roli skutečného stranického vůdce a stát se osobností slovenské politiky po boku a na úrovni např. Ivana Dérera (1884–1973), Milana Hodži (1878–1944) či Vavra Šrobára (1867–1950), z níž by strana profitovala.

On the Organizational Construction of the Czechoslovak National Socialist Party in Slovakia During the First Czechoslovak Republic

Abstract

The Czech and Slovak National Socialists began to build a provincial party organisation in Slovakia shortly after the establishment of the Czechoslovak Republic in 1919. Party structures were created mainly in eastern and western Slovakia in localities where a larger community of Czechs lived and participated in the building of modern Slovakia. While on a local and regional scale the work was quite successful, despite the negative impact of relatively frequent reorganisation, and the county-based branches of the organisational structure proved their viability in particular. The Bratislava provincial party headquarters were slow and difficult to form due to Prague-centric tendencies in party management, intra-party disputes, and cadre deficits. The functionality of the provincial organisation was severely limited by the poor morale of the socially weak membership base, and the excessive dependence on party leadership in Prague, which was unable to fully meet the needs of the party in Slovakia. The success of the organisational efforts can be characterised as the establishment of a relatively branched system of affiliated (satellite) organisations, which, although not large in number, had a positive effect on the expansion of the party's electorate and its membership base. The organisational construction of the provincial organisation of the Czechoslovak National Socialist Party in Slovakia was limited primarily by its Czechoslovak, socialist, and progressive programmatic orientation, which did not correspond with the thinking of the majority of Slovak society. As a result, its membership remained relatively small throughout the lifespan of the Slovak provincial organisation of the party and its political position and importance in the Slovak party-political system remained more or less marginal.

Keywords: Slovakia; political party; national socialism; organization

Prof. PaedDr. Pavel Marek, PhD (1949), has worked at the history departments of the Faculty of Arts of Palacký University Olomouc, Czech Republic, and the Catholic University in Ružomberok, Slovakia. He is

K problematice organizační výstavby Československé strany národně socialistické
na Slovensku v letech první Československé republiky

---

interested in the Czech history of the nineteenth and twentieth centuries,
focusing mainly on the history of political parties and the history of churches
(Catholic, Czechoslovak, Orthodox, Old Catholic).

e-mail: marekpa@centrum.cz